

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرشناسه:	سلیمانی امیری، جواد؛ ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآور:	سنت آزمایش بشری در قرآن / جواد سلیمانی؛ نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی.
مشخصات نشر:	قم، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دانشگاه معارف اسلامی، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری:	۲۶۴ ص.
شابک:	978-622-98531-1-5
فروست:	مجموعه گروه معارف قرآن و حدیث؛ ۵۳
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
موضوع:	امتحان الهی - جنبه‌های قرآنی Ordeal - Qur'anic teaching
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها
شناسه افزوده:	دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی
رده‌بندی کنگره:	BP۱۰۴
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۱۵۹
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۸۵۲۱۹۷۶

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه‌های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

شماره تلفن گروه «معارف قرآن و حدیث»: ۰۲۵-۳۲۱۱۰۵۶۵

صندوق پستی: ۶۱۷۳-۳۷۱۵۵

پست الکترونیکی: tafsir@maaref.ac.ir

سنت آزمایش بشری در قرآن

The Precedent of Human Test in Quran

حجت الاسلام دکتر جواد سلیمانی امیری
دانشیار مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام

تقدیم به:

رسول مکرم اسلام ﷺ که با مجاهدت‌های جانکاه خود، آیات قرآن مجید را از جانب خداوند متعال دریافت و بی‌کم و کاست به جامعه بشری ابلاغ نموده تبیین کرد.
امیرمؤمنان ﷺ و زهرای أظهر ﷺ و فرزندان معصومشان که با مقاومت خود، مانع تحریف قرآن و نابودی اسلام ناب شدند.
علمای ربّانی که با مجاهدت‌های خود، میراث گران‌بهای اهل بیت ﷺ را در حوزه‌های علمیّه تدریس نموده و به نسل‌های آینده منتقل نموده‌اند.
امام خمینی و شهدای والامقام انقلاب اسلامی ایران که موجب احیای اسلام در دوران معاصر شده‌اند.

دانشگاه معارف
مجموعه معارف قرآن و حدیث

۵۳

سنت آزمایش بشری در قرآن

نویسنده: جواد سلیمانی امیری

نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

ویراستار: امیرعباس رجیبی

بازبین‌نهایی: سید علی حسینی

صفحه‌آرا: سعید نائینی

ناشر: انتشارات دانشگاه معارف اسلامی

نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۰

قیمت: ۶۰/۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸ - ۶۲۲ - ۹۸۵۳۱ - ۱ - ۵

کلیه حقوق محفوظ است

مراکز پخش:

■ دانشگاه معارف اسلامی: قم، بلوار جمهوری اسلامی، بین کوچه ۴ و ۶

تلفن: ۳۲۱۱۰۶۴۴؛ نمابر: ۳۲۱۱۰۲۸۰

■ پخش دفتر نشر معارف: قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نمابر: ۳۷۷۴۰۰۰۴

پایگاه اینترنتی: www.maaref.ac.ir * نشانی الکترونیکی: [e-mail: tafsir@maaref.ac.ir](mailto:tafsir@maaref.ac.ir)

سخن آغازین

خدای متعال انسان را آفرید و زمین و آسمان را در خدمت او نهاد تا در پرتو آن طی طریق سعادت هموارتر گردد.

سنت‌ها و قوانین الهی به‌عنوان شیوه و منش مستمر خدای سبحان است. یکی از ویژگی‌های این سنت‌ها، ثبات، پایداری و تبدیل‌ناپذیری است، چنان‌که قرآن کریم در آیات مختلفی بر آن تأکید ورزیده و فرموده است: «وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا». (احزاب / ۶۲؛ فتح / ۲۳؛ فاطر / ۴۳)

از سنت‌های ثابت الهی در نظام بشری، سنت امتحان است. از جمله اهداف این سنت زمینه‌سازی رشد و تعالی انسان و جداسازی راستگویان از مدعیان دروغین است. این سنت الهی فراگیر و همه انسان‌ها را شامل است، براین‌پایه انبیا و اوصیای الهی در طول زندگی خویش، همواره مورد آزمایش الهی قرار داشته‌اند.

کتاب حاضر به قلم حجت‌الاسلام دکتر جواد سلیمانی دانشیار مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام در هفت فصل نگارش یافته و ایشان در این اثر بر آن است تا ماهیت، ویژگی‌ها، انواع، اهداف و ابزارهای سنت آزمایش را از منظر آیات نورانی قرآن کریم بررسی نماید.

نویسنده محترم در فصل آغازین کتاب به بیان «کلیات» پرداخته و در قالب چهار گفتار به معرفی اجمالی آثار موجود درباره سنت آزمایش، مفهوم‌شناسی آزمایش و واژگان معادل آن در قرآن، دلایل سنت‌مندی جامعه و تاریخ در قرآن و اهمیت سنت آزمایش در قرآن پرداخته است.

فصل دوم در قالب دو گفتار حقیقت سنت آزمایش و شرایط و ویژگی‌های سریان آزمایش الهی را واکاوی نموده است.

فصل سوم به بیان اهداف سنت آزمایش اختصاص یافته است و طی آن اهداف کلان و جزئی این سنت تبیین شده است.

فصل چهارم حکمت آزمون معصومان علیهم‌السلام را واکاویده است.

فصل پنجم به بحث پیرامون دلایل تحول، نوع و حکمت آزمایش پرداخته است.

فصل ششم به بررسی قلمرو سنت آزمایش اختصاص دارد و در چهار گفتار به بیان انواع آزمایش الهی، آزمایش به نعمت‌ها و خوشی‌ها، آزمایش به محنت‌ها و سختی‌ها و آزمایش به غیر نعمت‌ها و محنت‌ها پرداخته است.

فصل پایانی نکته‌های مهم بحث سنت امتحان الهی را مورد مذاقه قرار داده است.

در پایان از زحمات علمی نویسنده محترم؛ حجت‌الاسلام **دکتر جواد سلیمانی امیری**، داوران اثر حجج اسلام: دکتر علی نصیری و دکتر مجید حیدری فر و همچنین از مدیر محترم گروه معارف قرآن و حدیث؛ جناب آقای دکتر علی‌رضا کمالی و مدیر محترم امور پژوهشی؛ جناب آقای دکتر سید سعید روحانی و همکاران ارجمندشان تقدیر می‌گردد و از استادان و صاحب‌نظران محترم درخواست می‌شود دیدگاه‌ها و انتقادهای سازنده خود را جهت غنابخشیدن به این اثر از طریق نشانی پست الکترونیکی گروه معارف قرآن و حدیث tafsir@maaref.ac.ir ارسال نمایند تا در پرتو توجه و اهتمام نسبت به آن در ویراست دوم کتاب شاهد ارتقای بیشتر اثر باشیم.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

فهرست مطالب

مقدمه ۱۳

فصل اول: کلیات

(۵۸ - ۱۵)

گفتار اول: نگاهی به آثار موجود درباره سنت آزمایش ۱۷

گفتار دوم: مفهوم‌شناسی ۲۳

یک. مفهوم سنت ۲۳

دو. مفهوم آزمایش ۲۶

۱. بلاء ۲۷

۲. فتنه ۳۰

۳. امتحان ۳۵

۴. تمحیص ۳۷

گفتار سوم: دلایل سنت مندی جامعه و تاریخ در قرآن ۴۱

گفتار چهارم: اهمیت سنت آزمایش در قرآن ۵۱

فصل دوم: حقیقت و ویژگی‌های سریان آزمایش الهی

(۸۲ - ۵۹)

گفتار اول: حقیقت سنت آزمایش ۶۱

مقدمه ۶۱

۶۱.....	۱. سنت هدایت الهی موجودات به سوی غایت شان
۶۴.....	۲. مبتنی بودن نیل به غایت انسان بر اعمال اختیاری
۶۵.....	جمع بندی
۶۹.....	گفتار دوم: ویژگی های سریان آزمایش الهی
۶۹.....	یک. رعایت وسع
۷۳.....	دو. این جهانی بودن
۷۶.....	سه. هدفمندی
۷۷.....	چهار. فراگیر بودن
۷۸.....	۱. آیات آزمایش پیشینیان
۷۹.....	۲. آیه امتحان کافران
۷۹.....	۳. آیات امتحان مؤمنان
۸۱.....	۴. آیات آزمایش جنیان
۸۲.....	جمع بندی

فصل سوم: اهداف سنت آزمایش

(۱۰۸ - ۸۳)

۸۷.....	گفتار اول: اهداف کلان
۸۷.....	یک. تمحیص
۹۰.....	دو. نمایاندن چهره مؤمنان حقیقی
۹۵.....	گفتار دوم: اهداف جزئی
۹۵.....	یک. اهداف مرتبط با تمحیص
۹۵.....	۱. ساختن انسان های دارای مقام والای معنوی
۹۷.....	۲. بازگشت به سوی خدا
۹۹.....	۳. ترویج قدرشناسی
۱۰۰.....	۴. بسترسازی هدایت
۱۰۲.....	دو. اهداف مرتبط با نمایاندن چهره مؤمنان

فهرست مطالب □ ۹

۱۰۳.....	۱. تعیین انسان های برتر
۱۰۴.....	۲. نمایاندن مجاهدان میدان نبرد.....
۱۰۶.....	۳. نمایاندن صابران
۱۰۷.....	۴. نمایاندن خائفان از عذاب اخروی
۱۰۸.....	جمع بندی

فصل چهارم: حکمت آزمون معصومان علیهم السلام

(۱۰۹ - ۱۳۲)

۱۱۳.....	گفتار اول: آزمون حضرت آدم و حضرت ابراهیم <small>علیهم السلام</small>
۱۱۳.....	یک. آزمون حضرت آدم <small>علیه السلام</small>
۱۱۷.....	دو. آزمون حضرت ابراهیم <small>علیه السلام</small>
۱۲۱.....	گفتار دوم: آزمون حضرت داود، سلیمان و ایوب <small>علیهم السلام</small>
۱۲۱.....	یک. آزمون حضرت داود <small>علیه السلام</small>
۱۲۵.....	دو. آزمون حضرت سلیمان <small>علیه السلام</small>
۱۲۷.....	سه. آزمون حضرت ایوب <small>علیه السلام</small>
۱۳۱.....	جمع بندی

فصل پنجم: تحول آزمایش و حکمت آن

(۱۳۳ - ۱۶۰)

۱۳۹.....	گفتار اول: تحول آزمایش
۱۴۴.....	یک. دلایل تحول آزمایش
۱۴۶.....	دو. حکمت تحول آزمایش
۱۴۷.....	۱. نظریه تکامل استعداد بشر
۱۵۲.....	۲. نظریه تغییر شرایط زمان و مکان
۱۵۳.....	۳. نظریه آزمایش مؤمنان
۱۵۴.....	جمع بندی
۱۵۵.....	گفتار دوم: فلسفه ثبات آزمون های الهی در اسلام

فصل ششم: قلمرو سنت آزمایش

(۲۳۸-۱۶۱)

۱۶۵	گفتار اول: انواع آزمایش الهی
۱۶۵	یک. آسان و دشوار
۱۶۸	دو. آشکار و غیرآشکار
۱۷۰	سه. نیک و بد
۱۷۵	گفتار دوم: آزمایش به نعمت‌ها و خوشی‌ها
۱۷۵	یک. زینت‌های روی زمین
۱۷۸	دو. آرایه‌های زندگی دنیا
۱۸۰	سه. مال و فرزند
۱۸۲	۱. آفات مال
۱۸۲	الف) دل بستگی به مال
۱۸۳	ب) کسب مال از راه حرام
۱۸۴	ج) اندوختن ناروای مال و خودداری از انفاق
۱۸۹	د) ارزش شمردن مال
۱۹۰	ه) احساس استغنا
۱۹۳	جمع‌بندی
۱۹۴	۲. آفات فرزند
۱۹۴	الف) عزت‌آفرین دانستن فرزندان
۱۹۵	ب) دل بستگی فزاینده به فرزند
۱۹۶	ج) ترجیح فرزند پسر بر دختر
۱۹۸	چهار. نیروها و قوت‌های انسان
۲۰۰	پنج. معجزات
۲۰۲	شش. نعمت بعد از نعمت
۲۰۹	هفت. پیروزی در جهاد
۲۱۰	هشت. پیامبران ﷺ و تعالیشان

۲۱۱.....	۱. دعوت انبیا.....
۲۱۳.....	۲. روش پیامبران.....
۲۱۴.....	۳. موقعیت اقتصادی پیامبران.....
۲۱۷.....	گفتار سوم: آزمایش به محنت‌ها و سختی‌ها.....
۲۱۸.....	یک. کمبود نیازهای طبیعی.....
۲۲۲.....	دو. القای وسوسه‌های شیطان.....
۲۲۹.....	سه. نزاع کافر و مؤمن.....
۲۳۱.....	چهار. گناه سهل الوصول.....
۲۳۳.....	گفتار چهارم: آزمایش به غیر نعمت‌ها و محنت‌ها.....
۲۳۳.....	یک. وفای به عهد الهی.....
۲۳۴.....	دو. تفاوت‌های ظاهری.....
۲۳۶.....	سه. داوری در اختلافات.....
۲۳۶.....	جمع‌بندی.....

فصل هفتم: نکته‌های بحث سنت امتحان الهی

(۲۳۹- ۲۵۴)

۲۴۱.....	یک. مقصود از علم یافتن خدای سبحان در پرتو امتحان انسان‌ها.....
۲۴۲.....	دو. رابطه آزمایش با اعمال قلبی انسان.....
۲۴۳.....	سه. تمایز ابتلای کافران با مؤمنان.....
۲۴۶.....	چهار. شدت ابتلاء مومن.....
۲۴۷.....	پنج. تمایز آزمون‌های الهی و انسانی.....
۲۴۹.....	شش. فتنه دینی، مصداق بارز آزمایش به سختی.....
۲۵۰.....	هفت. تمایز موفقیت در آزمون به نعمت‌ها و محنت‌ها.....
۲۵۵.....	خاتمه.....

منابع و مأخذ

(۲۵۹- ۲۶۴)

مقدمه

تحقیقات به عمل آمده در قرآن مجید نشان می‌دهد زندگی فرد و جامعه و تاریخ براساس قوانین الهی خاصی اداره می‌شوند. به بیانی دیگر، قانونمندی تاریخ از اصولی است که با مطالعه قرآن مجید به روشنی ثابت می‌شود. این کتاب آسمانی در موارد متعددی، قوانینی را به‌عنوان سنت‌های الهی در جامعه و تاریخ مطرح نموده و صراحتاً از آنها با عنوان سنت یاد می‌کند.^۱ قرآن مجید این دسته از قوانین را «سنت الله» می‌خواند و آنها را تغییرناپذیر و استثناپذیر می‌شمارد:

فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَحْوِيلًا.^۲

هرگز برای سنت خدا تبدیلی نخواهی یافت و هرگز برای سنت الهی تغییری نمی‌یابی.

در قرآن مجید سنت‌های الهی زیادی مطرح گردیده که برخی از آنها مربوط به زندگی اخروی و برخی دیگر مرتبط با حیات دنیوی است. سنت‌های دنیوی نیز به دو دسته، سنت‌های مخصوص رفتارهای فردی و غیر فردی (شامل سنت‌های اجتماعی، و فردی - اجتماعی) تقسیم می‌شوند.

سنت‌های الهی حاکم بر جامعه و تاریخ نیز به دو دسته مطلق و مقید تقسیم پذیرند. «سنت‌های الهی مطلق» برخلاف سنت‌های مقید، سنت‌هایی است که تحقق آنها منوط به نوع انتخاب و انگیزه‌های انسان نیست، بلکه خداوند در آغاز خلقت او این سنن را در نظام

۱. مانند: «قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ». (آل عمران / ۱۳۷)

۲. فاطر / ۴۳.

هستی مقرر فرموده است. از آنجاکه قرب به خدای متعال از اهداف خلقت آدمی است که باید از طریق اعمال اختیاری خود به آن برسد، خداوند سنت‌های مطلق را برای تحقق این هدف یا نزدیک‌تر کردن انسان به آن قرار داده که یکی از مهم‌ترین آنها سنت آزمایش است؛ به‌گونه‌ای که اگر در عالم، سنتی به نام آزمایش وجود نمی‌داشت، زمینه انتخاب حق و باطل فراهم نمی‌آمد تا از این رهگذر انسان‌هایی که راه حق را برمی‌گزینند و از خدا و اولیای او پیروی می‌کنند، به مقام قرب الهی یا عبودیت نائل آیند.

با توجه به آنچه گفته آمد، در این تحقیق برآنیم تا ماهیت، ویژگی‌ها، انواع، اهداف و ابزارهای سنت آزمایش را از منظر قرآن مجید بررسی کنیم.

در خاتمه از استادان محترم حجت‌الاسلام والمسلمین یعقوب جعفری، حجت‌الاسلام والمسلمین اکبر میرسپاه و دکتر محمد فنائی اشکوری «دامت‌افاضاته» به پاس رهنمودهای اصلاحی ارزنده‌شان در نگارش تحقیق حاضر کمال امتنان را دارم.